

ХАРАКТЕР ТА ВНУТРІШНІЙ СВІТ ГЕРОЯ В МАЛІЙ ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ВІРДЖИНІ ВУЛФ

Стаття присвячена осмисленню наскрізного гендерного коду прози Лесі Українки та Вірджинії Вулф, спрямованого на руйнування патріархальних канонів реалістичного письма. Досліджується ідентифікація особистості у прозі обох письменниць, які у своїх оповіданнях демонструють загальне уявлення про жінку та місце жінки у тогочасному суспільстві.

Ключові слова: жіноча проза, оповідання, новий тип героя.

Статья посвящена осмыслению сквозного гендерного кода прозы Леси Украинки и Вирджинии Вулф, нацеленного на разрушение патриархальных канонів реалистического письма. Исследуется идентификация личности в прозе обеих писательниц, которые в своих рассказах демонстрируют общее представление о женщине и место женщины в современном им обществе.

Ключевые слова: женская проза, рассказ, новый тип героя.

The given article is devoted to the comprehension of through gender code in prose works by Lesya Ukrainka, directed on destruction of patriarchal canons of realistic writing methods. The given article is devoted to the comprehension of through gender code in prose works by Lesya Ukrainka and Virginia Woolf, directed on destruction of patriarchal canons of realistic writing methods. There is probed identification of personality in prose works by both authoresses, who demonstrate in their short stories the general picture of a woman and place of a woman in the society of their time.

Key words: womanish prose, short story, new type of hero.

Леся Українка та Вірджинія Вулф — дві яскраві особистості для України та Великобританії, дві знакові постаті, які явили новий погляд, нову оцінку дійсності. Розпочавши творчу прозову діяльність у різний час (кінець XIX століття — Леся Українка та 10-ті роки XX століття — В. Вулф), вони порушили спільні актуальні проблеми жінки у суспільстві, стосунки чоловіка та жінки, жіночої дружби тощо. Рецепція письменниць їх сучасниками була поверховою, іноді навіть зневажливою.

Недооцінена проза Лесі Українки, яка раніше за В. Вулф прийшла в літературу, була ще за життя: М. Павлик взагалі радив знищити повість «Жаль» ще до того, як вона була надрукована. Це при тому, що мала проза Лесі Українки не була її «перехідним» етапом, вона писала оповідання все творче життя, і незавершений останній її твір — якраз прозовий (незакінчена передсмертна повість «Екбаль Ганем»). «А проза у неї шикарна: вона випереджала свій час десь на півстоліття...», — напряду порушує питання недооціненості прози Лесі Українки О. Забужко [2].

Схожа творча доля і у Вірджинії Вулф (1882–1941), англійської письменниці, яка, будучи значимою постаттю в світі романної прози, малознайома читачам як автор новел, оскільки її малу прозу теж не визнавали повноцінною. Як і Леся Українка, писала свої оповідання В. Вулф протягом всього творчого життя. Перша новела «Філіс та Росамонд» була написана 1906 року, а вже новела «Водопій» — за місяць до смерті письменниці.

Звернемось до критики В. Вулф початку її століття. «Вона мріє, робить припущення, викликає видіння, але вона не створює фабулу й сюжет і чи може вона створювати характери?» — так неоднозначно про творчість письменниці відгукувався сучасник Вірджинії Вулф письменник Е. М. Форстер. Високо оцінюючи творчість сучасниці, він, тим не менш, утримувався від характеристики суперечливих характерів персонажів її прози. Він вважав, що В. Вулф «належала до світу поезії, але хотіла писати і писала романи» [4, с. 37].

Обидві письменниці ставились до власної малої прози прихильно і з любов'ю. Сама В. Вулф, як і Леся Українка, неодноразово відзначала свою прихильність до написання творів малої прози, згадуючи і про радість, яку вона отримувала від написання новел, і про своє творче натхнення. В одному із щоденникових записів англійська письменниця зауважує, що новели звільняють її від деяких труднощів, що виникали під час написання романів, маючи на увазі свою здатність створювати ситуації, а не сюжет. Відповідаючи в 1917 році Д. Гарнетту, який віддав належне новелі «Пляма на стіні» («The Mark on the Wall», 1917), Вулф писала, що їй було легше створювати короткі речі — на одному диханні, на відміну від роману. Відо-

ме й вимушене виправдання Лесі Українки на закиди сучасників про начебто «відхід» від написання ліричних творів: «На самих ліричних віршах вже не втриматись! — тісно робиться, хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю, того, певне, ніколи не буде», — відверто зізнається вона у листі до критика і публіциста Михайла Павлика від 22 червня 1891 року [5, с. 91]. Але і пояснює письменниця неможливість зануритись у прозу цілком у листі до О. Кобилянської від 14 листопада 1900 року: «Певна річ, що я белетристики і не думаю покидати, бо то вже моя натура того б не дозволила, тільки ж я багато, раз у раз писати белетристики ніколи не могла, бо вона занадто палить мене» [5, с. 70].

Новели, на думку М. Кравцової, для В. Вулф були «доказом художнього вільнодумства, в них вона висловлювала своє уявлення про те, якою має бути проза, не погоджуючись з традиційними принципами оповіді» [4]. Так і у творчій манері Лесі Українки борються, на думку дослідників, два начала: народницьке та модерністське: «Проза Лесі Українки дуже контекстуальна — в ній виразно відчутні художні пошуки та ідеї початку ХХ ст. Її б можна назвати імпресіоністичною, хоча вона зовсім не нагадує вражаючий імпресіонізм М. Коцюбинського, напоєний одухотворенням моментів життя і оживленням «мертвої» природи. Навпаки, проза Лесі Українки — це імпресіонізм на ґрунті реалізму. В ній відсутній і могутній міфологізм, котрий характеризує її драми, і романтичний пафос, котрий відзначає її поезію» [7, с. 135]. Так характеризує малу прозу Лесі Українки Тамара Гундорова у передмові до вміщених до антології оповідань письменниці, вважаючи, що в прозі Лесі Українки «...відкривається реальність і біографічність того, про що оповідає письменниця. Неоромантизм у її драмах несумісний з натуралістичними деталями, побутовими дрібницями і реаліями конкретного життя. Він виносить поза межі реальності, і в цьому його сила» [7, с. 136].

І Леся Українка, і згодом Вірджинія Вулф усвідомлювали, що сучасна їм література повинна запропонувати читачеві новий спосіб опису дійсності: прозу, зосереджену на внутрішньому світі людини і світі її свідомості, звільнену від старих умовностей, хронологічної послідовності і спрощеного детермінізму. Менший за обсягом твір поєднує в собі конкретне і метафізич-

не. Новели В. Вулф побудовані на паралелях і антитезах, позбавлені сюжету і тим не менш є закінченими композиційно. Вони будуються як опис «миті буття». Цікавою є розповідна структура твору: перемежуються різні пласти наративу, що створює ритмічний малюнок і відчуття об'ємності тексту. Мова новели наближена до поетичної завдяки ритму твору, який відчувається на композиційному, смисловому, лексичному, синтаксичному рівнях. Мала проза В. Вулф (1917–1922 рр.) демонструє яскраву тенденцію до експериментаторства та пошуку власного стилю (так, напр., у контексті феміністичної критики розглядають есеїстку В. Вулф дослідниці Р. Харчук та Л. Шутяк [8; 9]).

Манера оповіді Вірджинії Вулф, як вже було згадано, суперечлива реалістичній. Звідси вільна форма діалогів й монологів, імпресіоністична манера опису інтер'єру та пейзажу та потік свідомості як основа композиції творів. Як і в Лесі Українки, основна тема її новел — світ душі, адже у внутрішньому житті вона вбачала більше сенсу, аніж у соціальних процесах. Навколишній світ цікавить В. Вулф у тій мірі, в якій він відображений у свідомості її героїв. Сприйняття життя письменницею постає з її оповідань: «Життя — те, що бачиш в очах людей; життя — те, що вони пізнають, а одного разу пізнавши, хай як не намагатимуться вони приховати, їм ніколи не забути — чого? Швидше за все того, що життя є життя» [1, с. 397]. Отже, життя В. Вулф сприймала як дивне, але закономірне поєднання світла й темряви, добра й зла, краси й потворності, юності й старості. Пишучи оповідання, вона, спадкова леді, у розпалі суперечки називала себе «снобом», вміла з глибокою повагою писати про звичайних людей. Вона не принижувала їх своїм співчуттям, але у кожному бачила особистість, варту уваги письменника. Те ж саме можемо сказати і про Лесю Українку: будучи дворянкою, донькою статського радника, вона все життя була щирою до людей нижчих верств. У оповіданні «Над морем» це спостерігаємо у сцені зневаги Алли Михайлівни до маляра, який, у свою чергу, зі зневагою дивиться на неї. Письменниця «під збільшувальним склом» помічає снобізм у своєму оточенні, і змальовує це у «міських» творах «Чашка», «Жаль», «Розмова» (так у останньому творі наявна дещо штучна атмосфера, створена довгою оповіддю ак-

триси). Твори ж сільської тематики, навпаки, відкриті, бачимо лицарське ставлення Лесі Українки до героїв («Приязнь», «Школа» та ін.). На відміну від героїні-емансипантки у прозі Лесі Українки, жінка у В. Вульф часто невпевнена, заглиблена у себе і незрозуміла оточенням «...через свою сором'язливість вона зазвичай слова з себе не могла вичавити, коли її з кимось знайомили раптово, страшенно сором'язлива, вона глибоко захоплювалась іншими людьми» [1, с. 183], в оповіданнях спостерігаємо неможливість діалогу, розмову героїні хіба що тільки з деревом в'язом. Натомість у жодному оповіданні Лесі Українки (крім хіба що «Приязні»), персонаж-чоловік не показаний слабкодушним, підкореним жінкою. Навпаки, всюди у прозі Лесі Українки лейтмотивом проходить мотив жалю до чоловіка та сором за жінок, які часто ганьблять це звання. Помітним стає певний антифемінізм, який проявляється у таких жіночих рисах героїнь прози Лесі Українки, як примітивізм жінки, корисливість («Жаль», «Розмова»), жіноча зрада жінки жінкою (хай навіть у дитячій дружбі («Приязнь»), поверховість жінки («Чашка», «Розмова», невміння цінувати час («Пізно»). Її проза цікава завдяки тематиці, оскільки, як було помічено О. Забужко, саме Лєся Українка першою у європейській літературі підняла тему дівочого сестринництва, жіночої дружби, приязні чоловіка і жінки: «Це теми модерної літератури, зі сфери оповідань про «нову жінку», часто з феміністичним підтекстом, як наприклад «Ядзя і Катруся» Н. Кобринської чи «Valse m'elancolique» О. Кобилянської. Місце оповідань Лєсі Українки в цьому ряду, серед творів, написаних жінками і про жінок. В період, коли вироблялося нове розуміння «жіночості», це зовсім не було випадковістю» [2, с. 381].

Новела В. Вульф «Спадок» перегукується з оповіданням Лєсі Українки «Пізно», основним мотивом обох творів є невіра жінок у власні сили: Анджела, дружина Гільберта, заявляє: «Як я горда, що я його дружина. А він завжди пишався тим, що він її чоловік» [1, с. 481]. Але вона не вірила у власні сили: «Але якщо їй потрібні розваги — на здоров'я, звісно, він не проти. Що ж саме? Яка-небудь добродійність? Якийсь комітет?» [1, с. 482]. Але Анджела відчувала, що чоловік не розумів її. Мотив неприйняття вузьколобим чоловіком розвинувся

у тему самогубства: «Вона спеціально ступила на дорогу, аби з'єднатись зі своїм коханцем. Ступила на дорогу, аби піти від нього» [1, с. 484]. Говорячи про фемінізм В. Вулф, Роксана Харчук зазначає, що «варто відзначити не тільки глибокий психологізм її письма, широкий спектр відчуттів, серед яких трагізм є найсильнішим, а й тиху іронію, з якою вона, наприклад, оцінює жінок» [8, с. 39]. Так, герой роману Вулф «На маяк» Ремзі констатує: «Жінки всі такі; у їхніх головах клубочиться безнадійний туман... Жінкам не притаманна ясність і чіткість думки» [1, с. 174]. Насправді ж нераціоналістичність жіночої натури, як відомо, найбільше й імponує чоловікові — переконана Р. Харчук [8, с. 347]. Ця «тиха іронія» присутня і в авторському ставленні до героїнь і в прозі Лесі Українки: в її оповіданнях переважає образ яскравого зрака чоловіка у високому морально-етичному, лицарському розумінні авторки. В оповіданні «Пізно», зокрема, він поданий через антитезу; обидва безіменні чоловіки (один з них позначається «перший чоловік», а інший — «теперішній чоловік»). На прикладі їх висвітлюються дві моделі стосунків (на противагу В. Вулф), яка не означає образ чоловіка, якого б вона прагла бачити (можливо, такий образ навіть не існував, доказом чого є неконкретність, розмитість її малої прози, що й становить її своєрідність). Перший чоловік в оповіданні Лесі Українки — неяскрава особистість, що до нестями кохає дружину та потурає їй у всьому: «Вона себе і вважала за велику» [6, с. 103], а «вона дозволяла йому любити себе і вважала се за велику ласку». Другий обранець — доцент, а згодом професор, був байдужий до захоплень дружини, з гумором сприймаючи її «жіночі» інтереси. У відповідь на її розповіді він відповідає: «Все оце дуже чуло сказано, але не до речі, а от саме перше слово було до діла, — справді, вже пізно — ergo, я йду спати, добраніч! — і, гречно вклонившись, пан професор подався у свій кабінет» [6, с. 103].

В творах обох письменниць часто немає ні зав'язки, ні кульмінації, ні розв'язки, отже, немає й суворого канонічного сюжету. Особливо яскраво виражено у новелах В. Вулф, що, безперечно, іноді створює відчуття деякої дисгармонії, що є наслідком того, що «письменницю цікавить не реальний світ, а лише його проекція в свідомості та підсвідомості» [9, с. 184].

Отже, якщо у прозі В. Вулф зображення внутрішнього життя героїні поєднується з розмиванням меж його характеру, то героїня Лесі Українки наділена більшою цілісністю, письменниця хай не так деталізовано, як у класичній реалістичній прозі, але вибудовує характер, на відміну від В. Вулф, яка зображує та виражає внутрішній світ героїнь.

Література

1. Вулф В. Избранное / В. Вулф. — М. : Худ. лит., 1989. — 560 с.
2. Забужко О. Моє діло прокукурікати, а там хоч не розвіднойся / О. Забужко. — Режим доступу до джер. : <http://vsiknygy.net.ua/index.php?module=interview&id=140>
3. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. — К. : Комора, 2014. — 646 с.
4. Кравцова М. Эстетические принципы Вирджинии Вулф / М. Кравцова — Режим доступу до джер. : <http://bitstream...24943...Ktavtsova.pdf>.
5. Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. — К. : Наукова думка, 1977. — Т. 10. — 543 с.
6. Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. — К. : Наукова думка, 1976. — Т. 11. — 543 с.
7. Українська мала проза ХХ століття : [антологія] / [упоряд. В. Агєєва]. — К. : Факт, 2007. — 284 с.
8. Харчук Р. Фемінізм у дзеркалі Вирджинії Вулф / Харчук Р. — Режим доступу до джер. : <http://litakcent.com/2009/02/20/feminizm-u-dzerkali-virdzhyniji-vulf/>
9. Шутяк Л. Світоглядна есеїстика Вирджинії Вулф / Л. Шутяк // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Журн. 2009. — Вип. 32. — С. 183–189.